

Waarom een Kunstgeschiedenis in Mondiaal Perspectief (een *world art studies*)?

Versie 18 februari 2022

Kitty Zijlmans

Em. Hoogleraar Hedendaagse Kunstgeschiedenis/World Art Studies, Universiteit Leiden

Zie ook de pdf van de afscheidsrede 'Van kunstgeschiedenis naar *World Art Studies*: de wereld op zijn kop' van Kitty Zijlmans, gehouden aan de Universiteit Leiden 25 okt. 2021, te downloaden:

<https://www.universiteitleiden.nl/medewerkers/kitty-zijlmans#tab-1>

Achtergrond: maatschappelijke actualiteit

We leven in een andere tijd, een van verregaande mondiale uitwisseling en netwerken. Als de pandemie van het Covid-19 virus iets heeft duidelijk gemaakt is het wel de manier waarop de hele wereld tot in alle uithoeken met elkaar is verstrengeld via uitwisselingen, reizen, handel, de circulatie van mensen, goederen en daarmee concepten. Die mondiale scope heeft ook betrekking op de kunst, een wereldwijd, pan-menselijk fenomeen, niet alleen van de laatste paar eeuwen maar zo oud als de mensheid. Kunst maken is een menselijke eigenschap, een menselijke eigenaardigheid. Dit transnationale uitgangspunt heeft ook consequenties voor het vakgebied van de kunstgeschiedenis en vraagt om een ander begrippenapparaat alsook een andere manier van kijken naar de kunst en de kunstgeschiedenis. Dit betekent dat we niet langer in termen van nationale paradigma's moeten denken maar in termen van ontwikkelingen die met elkaar zijn verknoot door lange en kortere historische processen van cultuurverandering en -adaptatie.

Een kunstgeschiedenis in mondiaal perspectief – een *world art studies* – neemt als uitgangspunt dat kunst een pluriform wereldwijd fenomeen is door alle tijden heen. Al sinds mensenheugenis zijn er (goed- en kwaadwillende) cultuurcontacten geweest met een diepgaande impact in het politieke en maatschappelijke domein maar bovenal in de cultuur. Geen enkele cultuur ontwikkelt zich los van andere, ze zijn altijd in ontwikkeling als gevolg van externe invloeden, impulsen en uitwisselingen. Bovendien is de hedendaagse wereld in talloze mondiale netwerken verbonden en is de hedendaagse kunst 'global' – overal ter wereld, op de meest afgelegen plekken, vinden we hedendaagse kunst.

Analoog aan muziek- en taalwetenschap hebben wij in Leiden een conceptueel kader geformuleerd, een *world art studies*, om kunst van alle tijden en culturen te kunnen bestuderen.¹ De drie hoofdperspectieven zijn: (1) het ontstaan van de kunst in het Pleistoceen, zo rond de 100.000 jaar geleden (wereldwijd worden vondsten gedaan die

erop wijzen dat homo sapiens op tal van plekken over de wereld tegelijkertijd zich expressief ging uiten); (2) interculturele vergelijking: het vergelijken van kunst(praktijken) in verschillende contexten of settingen wereldwijd; (3) interculturalisatie om het proces mee aan te duiden van cultuuruitwisseling en – verstrengeling, van wederzijdse kruisbestuiving met inbegrip van de precondities, aard en consequenties ervan. Dit is het brede conceptuele kader waarbinnen tal van mogelijkheden zijn die verder ontwikkeld kunnen worden om kunst (in al haar breedte, dat wil zeggen, in alle kunstdisciplines) vanuit een mondiaal perspectief te bestuderen.

We zien wereldwijd in talloze landen dat kunstgeschiedenissen geschreven worden, traditionele, moderne en hedendaagse kunst wordt bestudeerd en kunstmusea, galeries en kunstinstellingen het licht zien. De Europese landen kennen alle ook een nationale kunstgeschiedenis met dito musea, maar waar het ons hier om gaat is niet het brede palet van nationale kunstgeschiedenissen wereldwijd, maar juist de knooppunten, uitwisselingen, de cultuurcontacten en processen van interculturalisatie. Het project 'Kunst in een Mondiaal Perspectief' (KiMP) ziet kunst als product van processen en wil de geschiedenissen aan elkaar verbinden, of liever, laten zien dat 'nationale' kunstgeschiedenis in wezen op internationale uitwisseling leunt.ⁱⁱ Het perspectief is dan vanuit die bewuste natie, maar dat brengt vaak een verkokerde blik teweeg. Te lang is naar de kunst gekeken als een West-Europese en vanaf de twintigste eeuw ook Noord-Amerikaanse aangelegenheid.ⁱⁱⁱ 'Westers' is een discutabele term en zou zoveel mogelijk vermeden moeten worden omdat aan 'westers' ook meteen 'niet-westers' vastzit en dus een hiërarchie impliceert: het overgrote deel van de wereld – het zogenaamde 'niet-westen' – wordt op één hoop gegooid en is dus alles dat het 'westen' niet is, het westen als norm. De term 'westers' is een verwarrend begrip, het is een geografische benaming maar daarenboven een ideologische, want hele delen van Europa vallen erbuiten en worden niet in het grote narratief van de kunstgeschiedenis opgenomen. Voorts wordt 'westers' vaak begrepen als verwijzend naar culturen die de Europese verlichting als beginpunt nemen. Deze (west)-Eurocentrische blik is nog steeds behoorlijk dominant in de kunstgeschiedenis, als is er een kentering zichtbaar. Dekolonisatie en bewegingen zoals Black Lives Matter hebben beginnen hun effect te sorteren, de witte, veelal mannelijk en Euro-Amerikaanse dominantie krijgt meer en meer tegengeluid. Deze blik kunnen we alleen kwijtraken als we opnieuw naar de kunst(geschiedenis) kijken als wereldwijd met elkaar vervlochten, door handel, reizen, ontdekkingsstochten, expansie, kolonisatie, het wereldhandel- en financiële systeem en het world-wide-web. We moeten toe naar een kunstbeschouwing vanuit een mondiaal perspectief en totdat het niet meer nodig is of er een betere term wordt bedacht is de nieuwe blik die van een *world art studies*.

In deze cursus willen we op basis van een aantal sleuteltermen perspectieven bieden hoe kunst vanuit een *world art studies* kan worden benaderd. De voorgestelde basiscursus is een eerste aanzet voor een andere visie op kunstgeschiedenis als vak in het voortgezet onderwijs (kunst algemeen). De cursus is bedoeld voor docenten die kunstgeschiedenis en de kunstvakken (beeldende kunst, muziek, dans, theater) geven in de bovenbouw van het VO. De volgende stap in het proces is dat de experts/docenten op het gebied van beeldende kunst / muziek / dans / theater de cursus vertalen naar hun discipline, al zal er zeker ook naar de andere kunsten verwezen worden in deze basiscursus. De cursus neemt zowel een historisch perspectief als hedendaagse kaders in acht, en al dan niet het spanningsveld hiertussen.

De cursus gaat deels voort op de collegereeksen 'How the World Makes Art' en 'Inleiding in World Art Studies' die wij ontwikkeld en jarenlang gegeven hebben voor de Bachelor Kunstgeschiedenis/Art, Media & Society aan de Universiteit Leiden. Met het aantreden van nieuwe staf gaan deze cursussen een aangepaste vorm krijgen. 'How the World Makes Art' is geënt op Nigel Spivey's BBC-serie en boek *How Art Made the World. A Journey to the Origins of Human Creativity* (New York, Basic Books 2005).

Een volgende inspiratiebron is het boek van Kwame Anthony Appiah, *The Lies that Bind. Rethinking Identity*. London, Profile Books 2018. Vijf perspectieven op identiteitsformatie:

- Creed: geloofsovertuiging > religie (bv altarencollege)
- Country: land/natie > paraferalia van macht (ook in cultuurvergelijking; landschap (maps, representaties > idem)
- Colour: huidskleur
- Class: klasse, sociale stratificatie
- Culture: wat stipuleert cultuur?

Basismatrix: sleuteltermen, sleutelwerken (voornamelijk hedendaags en ook, of veelal, die in NL zijn of te zien zijn geweest), achtergrondverhalen. Aan de hand van specifieke voorbeelden wordt een diepe inkijk wordt gegeven in een aantal centrale thema's in het breder kader van een *world art studies*. De thema's zijn concepten en onderwerpen die zowel een mondiale blik toelaten als toegesneden kunnen worden op de vier kunstdisciplines (beeldende kunst, muziek, dans en theater). De voorbeelden waaraan de thematiek duidelijk wordt gemaakt, komen uit de visuele/beelden kunsten en zullen zowel hedendaagse kunst als kunst uit vroegere perioden betreffen.

Basiscursus world art studies/kunst in mondiaal perspectief van vier bijeenkomsten met steeds een tweeluik van thema's

Om de kunsten in een breder perspectief van uitwisseling, interculturele vergelijking en interculturalisatie te kunnen bezien, is een conceptueel kader, een analytisch apparaat nodig. In de tweeluiken zullen de concepten worden behandeld die hiervoor van belang zijn – zie de thema's hieronder.

[De pilot, college 0 (HKU 5 november 2021) was een actualisering van de lezing 'De verruimde blik. Surfen over de werelddol. Van aardappels tot interculturele ontmoetingen', die de kick-off Havo en VWO Tehatex van de VONKC markeerde op 29 oktober 2019 in het Designmuseum in Den Bosch].

De drie grote conceptuele kaders die wij in het boek *World Art Studies* (2008) hebben geformuleerd, zijn: de oorsprong van kunst, interculturele vergelijking en interculturalisatie. De laatste twee invalshoeken worden waar mogelijk en relevant meegenomen in de 8 colleges.

Voor het onderwerp **De oorsprong van de kunst** wordt Larissa Mendoza Straffon aangezocht die op dit onderwerp is gepromoveerd. Dit college zal in het Engels zijn en alleen digitaal beschikbaar.

Abstract college Oorsprong van kunst: Elke week worden er nieuwe vondsten gedaan van expressieve uitingen van de vroegste mens, zelfs menssoorten (hominidae) als de Neanderthaler en de homo Denisova, dus niet alleen meer van homo sapiens/de moderne mens, alle hominiden hebben één gezamenlijke voorouder en blijken allerlei creatieve, expressieve handelingen te hebben verricht en producten achtergelaten. Vondsten gaan terug tot meer dan 100.000 voor de jaartelling en worden overal ter wereld gedaan. Dat is de eerste reden om de kunstgeschiedenis niet als een exclusieve West-Europese/Noord-Amerikaanse aangelegenheid te zien. Kunst maken is een menselijke karakteristiek en zelfs een voorwaarde voor het menszijn, een voorwaarde voor de soort.^{iv}

Handboek ter oriëntatie: Peter R. Kalb, *Charting the Contemporary: Art Since 1980*, London, Laurence King 2013

ⁱ Kitty Zijlmans and Wilfried van Damme (eds.), *World Art Studies. Exploring Concepts and Approaches*. Amsterdam: Valiz 2008.

ⁱⁱ Zie het programma 'Connecting Art Histories Getty Foundation', <https://www.getty.edu/foundation/initiatives/current/cah/>

ⁱⁱⁱ Zie het meest recente en ook laatste boek over kunstgeschiedenis/kunstgeschiedschrijving van James Elkins, *The End of Diversity in Art Historical Writing. North Atlantic History and its Alternatives*. Berlin/Boston, De Gruyter 2021. Elkins lanceert in dit boek de controversiële stelling dat waar hij een enorme toename ziet in de variatie van kunst wereldwijd, hij in de manier waarop kunstgeschiedenis wordt geschreven steeds meer eenvormigheid bespeurt.

^{iv} Larissa Mendoza Straffon, 'Evolutionary Approaches to Art: a Fusion Dish', in: Helen Westgeest and Kitty Zijlmans, eds., *Mix & Stir. New Outlooks on Contemporary Art from Global Perspectives*. Amsterdam, Valiz 2021, pp. 375-382. Larissa Mendoza Straffon, *Art in the Making. The evolutionary Origins of Visual Art as Communication* Signal. Proefschrift Universiteit Leiden 2014; Wilfried van Damme, inleidingen in WAS